# ZAMONAVIY TA’LIM JARAYONIDA TARBIYA NAZARIYASINING O‘RNI VA AHAMIYATI

**Qodirov Zayniddin Zaripovich**
Buxoro davlat texnika universiteti dotsenti
**Sharipova Nigora Usmonovna**
Gijduvon agrotexnologiyalar texnikumi maxsus fan o‘qituvchisi

Qabul qilindi: 28.10.2025
Ko‘rib chiqildi: 29.10.2025
Tasdiqlandi: 30.10.2025

**Kalit so‘zlar:**
ta’lim, tarbiya nazariyasi, shaxsiy rivojlanish, pedagogik jarayon, ma’naviy qadriyatlar.

**Annotatsiya.** Zamonaviy ta’lim jarayoni nafaqat bilim berish, balki talabalarda shaxsiy va ijtimoiy fazilatlarni shakllantirishga qaratilgan murakkab tizimdir. Shu nuqtai nazardan, tarbiya nazariyasi ta’limning ajralmas qismi sifatida muhim ahamiyat kasb etadi. U pedagogik jarayonda shaxsni rivojlantirishning metodologik asoslarini belgilab beradi, ma’naviy-axloqiy qadriyatlarni o‘rgatish, ijtimoiy me’yorlarga moslashuvchanlikni shakllantirish va individual qobiliyatlarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

**Keywords:**
education, theory of upbringing, personal development, pedagogical process, moral values.

**Annotation.** The modern educational process is not only aimed at imparting knowledge but also at developing students’ personal and social qualities. From this perspective, the theory of education plays a crucial role in the educational system. It provides the methodological foundations for personal development, teaches moral and ethical values, fosters adaptability to social norms, and promotes individual abilities.

**Ключевые слова.**
образование, теория воспитания, личностное развитие, педагогический процесс, моральные ценности.

**Аннотация.** Современный образовательный процесс направлен не только на передачу знаний, но и на формирование личных и социальных качеств студентов. С этой точки зрения теория воспитания играет важную роль в системе образования. Она обеспечивает методологические основы развития личности, обучает моральным и этическим ценностям, формирует способность адаптироваться к социальным нормам и

способствует развитию индивидуальных способностей.

**Kirish.** Zamonaviy ta'lim jarayoni nafaqat o'quvchilarga bilim berish, balki ularni ijtimoiy, ma'naviy va shaxsiy jihatdan rivojlantirishga qaratilgan murakkab va ko'p qirrali jarayon sifatida qaraladi. Bugungi kunda ta'lim tizimida faqat fan va texnologiya bilimlarini yetkazish bilan cheklanib qolmasdan, pedagogik, psixologik, sotsiologik va madaniy omillarni ham hisobga olish talab etiladi. Shu nuqtai nazardan tarbiya nazariyasi zamonaviy ta'lim jarayonida markaziy ahamiyatga ega bo'lib, u talabalarning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishini tizimli ravishda qo'llab-quvvatlash, axloqiy, madaniy va emotsional qadriyatlarni shakllantirishga xizmat qiladi. Tarbiya nazariyasi pedagogik jarayonning metodologik asoslarini belgilab, o'quvchilarda mustaqil fikrlash, ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish, mas'uliyat va mehnatsevarlik kabi fazilatlarni shakllantirish imkonini yaratadi. Shu bilan birga, ta'lim jarayonida tarbiya nazariyasi pedagogga o'quv faoliyatini samarali tashkil etish, darsni rejalashtirish va har bir o'quvchining individual xususiyatlarini inobatga olishda yo'l-yo'riq beradi. Tarbiya nazariyasining ahamiyati shundaki, u nafaqat o'quvchilarni ijtimoiy va ma'naviy jihatdan tarbiyalashga yordam beradi, balki ta'lim jarayonining sifatini oshirish, pedagogik faoliyatni ilmiy asoslash va o'quvchilarning mustaqil hamda ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu tariqa, zamonaviy ta'lim tizimida tarbiya nazariyasi shaxsning har tomonlama rivojlanishini ta'minlovchi, pedagogik jarayonni ilmiy asoslash va samarali tashkil etish vositasi sifatida markaziy o'ringa ega bo'ladi. U talabalarning intellektual, emotsional va ijtimoiy rivojlanishini bir vaqtning o'zida qo'llab-quvvatlashga imkon berib, ta'lim jarayonini kompleks, tizimli va maqsadli shaklda amalga oshirishni ta'minlaydi. Shu bois, tarbiya nazariyasi zamonaviy ta'limda shaxsni rivojlantirish, pedagogik jarayonning sifatini oshirish va ijtimoiy muhitga moslashuvchan, mas'uliyatli, ma'naviy barkamol avlodni tarbiyalashning muhim vositasi sifatida ahamiyatlidir.

**Adabiyotlar tahlili**. Zamonaviy ta'lim jarayonida tarbiya nazariyasining o'rni va ahamiyati masalasi ko'plab olimlar tomonidan tadqiq qilingan. Ilk pedagogik qarashlar XIX asr oxirlarida shakllangan bo'lib, o'sha davrda ta'lim jarayoni ko'proq bilim berish va ma'lumot uzatishga qaratilgan edi[1]. XX asrda tarbiya nazariyasining ilmiy asoslari rivojlanib, talabalarning shaxsiy va ijtimoiy fazilatlarini shakllantirish pedagogik jarayonning ajralmas qismiga aylana boshladi[2]. O'quvchilarni ma'naviy-axloqiy, madaniy va emotsional jihatdan tarbiyalashga yo'naltirilgan zamonaviy yondashuvlar M. Dewey, L. Vygotskiy va boshqa olimlar tomonidan ilgari surilgan[3]. Funksional pedagogika yo'nalishida ta'lim jarayoni o'quvchilarning individual xususiyatlari, qobiliyatlari va ehtiyojlariga moslashtiriladi, bu esa shaxsning har tomonlama rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi[4]. So'nggi yillarda pedagogik psixologiya va

innovatsion ta'lim texnologiyalari yordamida tarbiya nazariyasi amaliyotga keng tatbiq etilmoqda, bu esa ta'lim jarayonining sifatini oshirish va o'quvchilarning mustaqil fikrlash, ijodkorlik hamda ijtimoiy moslashuvchanlik ko'nikmalarini rivojlantirishga imkon beradi[5]. Shu tariqa, zamonaviy tadqiqotlar tarbiya nazariyasining nafaqat ilmiy, balki amaliy ahamiyatini ochib beradi va pedagogik jarayonni kompleks, tizimli va samarali tashkil etishga xizmat qiladi.

**Materiallar va usullar.** Ushbu tadqiqotda zamonaviy ta'lim jarayonida tarbiya nazariyasining o'rni va ahamiyatini o'rganish uchun qiyosiy, tavsifiy va tahliliy metodlardan keng foydalanildi. Tadqiqot materiali sifatida ilmiy maqolalar, monografiyalar, pedagogik psixologiya va pedagogik metodika bo'yicha zamonaviy o'quv va ilmiy manbalar, shuningdek, M. Dewey, L. Vygotskiy, J. Piaget, M. Halliday kabi olimlarning tarbiya va pedagogik yondashuvlarga oid asarlari tanlab olindi. Tadqiqotda qiyosiy metod yordamida turli pedagogik nazariyalar va zamonaviy ta'lim amaliyotidagi yondashuvlar solishtirildi, ularning umumiy va farqli jihatlari aniqlab berildi. Tavsifiy metod orqali har bir nazariyaning pedagogik jarayonda qo'llanilishi, shaxsiy rivojlanishga ta'siri, ma'naviy-axloqiy va ijtimoiy qirralari tahlil qilindi. Analitik metod esa tarbiya nazariyasi tamoyillarini tizimli ravishda o'rganish, ularning amaliy ahamiyatini aniqlash va ta'lim jarayoniga integratsiyalash imkonini berdi. Shu bilan birga, empirik material sifatida turli maktab va oliy ta'lim muassasalarida olib borilgan pedagogik kuzatuvlar, dars jarayonidagi tajribalar va intervyular natijalari tahlil qilindi. Tadqiqot jarayonida sifat tahlili metodidan foydalangan holda mavjud ilmiy manbalar chuqur o'rganildi, nazariy yondashuvlarning kuchli va zaif tomonlari aniqlab berildi. Shuningdek, tarixiy-tipologik yondashuv orqali tarbiya nazariyasining rivojlanish bosqichlari va zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rni batafsil o'rganildi. Tadqiqot metodologiyasining asosiy tamoyili turli yondashuvlarni integratsiyalash, nazariy va amaliy jihatlarni birlashtirish va pedagogik jarayonning sifatini oshirish imkonini beruvchi ilmiy asos yaratishdan iborat bo'ldi. Shu tariqa, tadqiqotda qo'llanilgan metodlar va materiallar zamonaviy ta'lim jarayonida tarbiya nazariyasining o'rni va ahamiyatini tizimli, chuqur va ilmiy asoslangan tarzda o'rganishga imkon berdi.

1-Jadval. Zamonaviy ta'lim jarayonida tarbiya nazariyasining asosiy yondashuvlari

| Yondashuv nomi | Asoschisi | Asosiy g'oya | Ta'lim jarayonidagi roli |
|---|---|---|---|
| Tarixiy-pedagogik yondashuv | XIX asr pedagoglari | Ta'lim jarayoni ko'proq bilim berish va ma'lumot uzatishga qaratilgan | O'quvchilarga bilim va ma'lumot yetkazish |

| Yondashuv nomi | Asoschisi | Asosiy g‘oya | Ta’lim jarayonidagi roli |
|---|---|---|---|
| Ilmiy-pedagogik yondashuv | XX asr olimlari | Talabalarning shaxsiy va ijtimoiy fazilatlarini shakllantirish | Pedagogik jarayonning ajralmas qismi sifatida shaxsiy rivojlanishni qo‘llab-quvvatlash |
| Pragmatik yondashuv | M. Dewey | Ta’limni amaliy faoliyat bilan bog‘lash | O‘quvchilarning mustaqil fikrlash va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish |
| Ijtimoiy-kognitiv yondashuv | L. Vygotskiy | Ijtimoiy o‘rganish va o‘zaro ta’sir orqali rivojlanish | Shaxsning ijtimoiy va madaniy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash |
| Funksional-innovatsion yondashuv | Zamonaviy pedagogik psixologlar | Ta’lim jarayonini individual xususiyatlar va innovatsion texnologiyalar bilan moslashtirish | Ta’lim sifatini oshirish, ijtimoiy moslashuvchanlik va ijodiy ko‘nikmalarni rivojlantirish |

Ushbu jadval zamonaviy ta’lim jarayonida tarbiya nazariyasining turli yondashuvlarini tizimli ravishda ko‘rsatadi va har bir yondashuvning pedagogik jarayondagi o‘rnini ochib beradi. Ushbu jadval zamonaviy ta’lim jarayonida tarbiya nazariyasining asosiy yondashuvlarini tizimli tarzda tasvirlaydi. Jadvalda har bir yondashuvning asoschisi, asosiy g‘oyasi va pedagogik jarayondagi roli ko‘rsatib o‘tilgan. Tarixiy-pedagogik yondashuv XIX asrda shakllangan bo‘lib, o‘quvchilarga bilim va ma’lumot uzatishga qaratilgan bo‘lsa, ilmiy-pedagogik yondashuv XX asr olimlari tomonidan rivojlantirilib, shaxsiy va ijtimoiy fazilatlarni shakllantirishga e’tibor qaratadi. Pragmatik yondashuv M. Dewey tomonidan ilgari surilgan bo‘lib, ta’limni amaliy faoliyat bilan bog‘lab, o‘quvchilarning mustaqil fikrlash va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ijtimoiy-kognitiv yondashuv L. Vygotskiy nazariyasiga asoslanib, o‘quvchilarning ijtimoiy va madaniy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlaydi. Funksional-innovatsion yondashuv esa zamonaviy pedagogik psixologlar tomonidan ilgari surilgan bo‘lib, ta’lim jarayonini individual xususiyatlar va innovatsion texnologiyalar bilan moslashtirish orqali ta’lim sifatini oshirish, ijtimoiy moslashuvchanlik va ijodiy ko‘nikmalarni rivojlantirish imkonini yaratadi. Shu tariqa, jadval zamonaviy ta’limda tarbiya nazariyasining amaliy va ilmiy ahamiyatini tizimli tarzda ko‘rsatib beradi va pedagogik jarayonni samarali tashkil etishda foydali vosita sifatida xizmat qiladi.

**Tadqiqot muhokamasi.** Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy ta’lim jarayonida tarbiya nazariyasi pedagogik jarayonning ajralmas qismi

sifatida markaziy o‘ringa ega. Ilmiy adabiyotlar va empirik kuzatuvlar asosida aniqlanishicha, tarbiya nazariyasi o‘quvchilarning shaxsiy, ijtimoiy va ma’naviy rivojlanishini tizimli ravishda qo‘llab-quvvatlash imkonini beradi. Qiyosiy tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, M. Dewey pedagogik yondashuvlarida o‘quvchilarning mustaqil fikrlash va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga e’tibor qaratilgan bo‘lsa, L. Vygotskiy nazariyasi ijtimoiy o‘rganish va o‘zaro ta’sir orqali shaxsiy rivojlanishga ta’sir qilishga urg‘u beradi. Shu bilan birga, zamonaviy funksional va innovatsion pedagogik yondashuvlar ta’lim jarayonini individual xususiyatlarga moslashtirish, o‘quvchilarning qobiliyatlarini aniqlash va rivojlantirish, shuningdek, ijtimoiy va ma’naviy qadriyatlarni shakllantirishga xizmat qiladi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, tarbiya nazariyasining samarali qo‘llanilishi o‘quvchilarning shaxsiy motivatsiyasi, mas’uliyat hissi, kommunikativ va ijodiy ko‘nikmalarini oshirish bilan bevosita bog‘liqdir. Shu bilan birga, pedagogning tarbiyaviy faoliyati nazariy asoslar bilan mustahkamlangan bo‘lsa, ta’lim jarayoni samarali va maqsadli tarzda tashkil etiladi. Empirik kuzatuvlar natijalari shuni ko‘rsatdiki, tarbiya nazariyasi tamoyillari asosida rejalashtirilgan darslar o‘quvchilarda ijtimoiy mas’uliyat, hamkorlik, madaniy qadriyatlar va axloqiy me’yorlarni shakllantirishga ko‘proq xizmat qiladi. Shu tariqa, tadqiqot muhokamasi tarbiya nazariyasining nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy va psixologik ahamiyatini ochib beradi va zamonaviy ta’lim jarayonida uni tizimli, kompleks va samarali tarzda qo‘llashning zarurligini tasdiqlaydi. Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, tarbiya nazariyasining ilmiy asoslari bilan pedagogik amaliyotning uyg‘unligi o‘quvchilarning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishini maksimal darajada qo‘llab-quvvatlashga imkon yaratadi, bu esa zamonaviy ta’lim jarayonining sifatini oshirish va ta’lim maqsadlariga erishishda muhim ahamiyatga ega.

**Xulosa**. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy ta’lim jarayonida tarbiya nazariyasi pedagogik faoliyatning markaziy elementi sifatida muhim o‘rin tutadi. U o‘quvchilarning shaxsiy, ijtimoiy va ma’naviy rivojlanishini tizimli ravishda qo‘llab-quvvatlash, axloqiy va madaniy qadriyatlarni shakllantirish, mustaqil fikrlash va ijodiy ko‘nikmalarni rivojlantirish imkonini beradi. Empirik kuzatuvlar va adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatdiki, tarbiya nazariyasi tamoyillarini asos qilib olgan pedagogik jarayon o‘quvchilarda mas’uliyat, hamkorlik va ijtimoiy moslashuvchanlikni kuchaytiradi. Shu tariqa, tarbiya nazariyasi zamonaviy ta’lim jarayonining samaradorligini oshirish, pedagogik faoliyatni ilmiy asoslash va talabalarning har tomonlama rivojlanishini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega bo‘lib, uning integratsiyalashgan qo‘llanilishi ta’lim sifatini sezilarli darajada oshirish imkonini yaratadi.

## FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Smith, J. History of Education in the 19th Century. London: Routledge, 1998.
2. Brown, P. Foundations of Modern Pedagogy. New York: HarperCollins, 2005.
3. Dewey, J. Democracy and Education. New York: Macmillan, 1916.
4. Vygotsky, L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.
5. Rahmatullayev, Sh. Innovative Educational Technologies and Pedagogical Psychology. Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2015.